

lesztése, a hazai cégek és mezőgazdaság támogatása, a társadalmi összetartás erősítése).

A kötet világos stílusa lehetővé teszi, hogy a nem szakember érdeklődők is megismerjék egy olyan gazdasági elmélet szempontrendszerét és megoldási javaslatait, amelyet a neoliberalis irányzatot az egyetlen reális útnak beállító média háttérbe szorít.

STURM LÁSZLÓ

(Kairosz Kiadó, Budapest, 2002, 488 oldal, 3500 Ft)

FRANCIS FUKUYAMA:

Poszthumán jövődők

Bármekkora legyen is a kísértés, Fukuyama legújabb munkájáról írva nem kerülhetjük meg a szerző „előéletét”, pontosabban sok vitát kiváltó fő művét, amely *A történelem vége és az utolsó ember* címet viseli. A tengerentúlon és Európában egyaránt filozófiai bestsellerré vált könyv (amelyet legnevesebb bírálóinak egyike, Jacques Derrida naiv „ideológiai kirakatként” emleget) látszólag egyszerű tézist képvisel: a Szovjetunió lassú, de biztos összeomlása nyilvánvalóvá tette a liberális demokrácia, valamint legfőbb szövetségese, a szabad piacgazdaság totális győzelmét, s ezzel az emberi történelem a végpontjához érkezett.

Fukuyama nyíltan vállalt hegeliánus előfeltevései mellett a *természet* fogalmára alapozza gondolatmenetét: a liberális demokrácia világméretű térhódítása kevéssé meglepő, sőt egyenesen előre megjósolható fejlemény, mivel ez a társadalmi forma felel meg leginkább az emberi természetnek. Magabiztos szerzőnk sem a lényeglátó kritikai megjegyzések, sem pedig a 2001. szeptember 11-ével datálható világpolitikai változások nem készítették álláspontja felülvizsgálatára. A *Poszthumán jövődők* éppen ezért bizonyul izgalmas olvasmánynak; a várakozásokkal ellentétben Fukuyama maga fedi fel a „történelem vége” koncepció fonákját.

Ha osztanánk is azt a véleményt, amely szerint a politika színpadán nem lépnek fel többé új karakterek (legfeljebb pár kimustrált jellemzősüllyesztőből), a természettudomány még akkor is szolgálhat számunkra néhány meglepetéssel. Fukuyama szerint „a történelem nem érhet véget mindaddig, amíg a tudomány képes új eredményeket produkálni”. S hogy miért nem? A kérdésre adott válasz túlmutat a szűkebb értelemben vett politikai filozófia területén, s nem árt, ha azok is szembesülnek vele, akik csekély érdeklődést tanúsítanak a fent körvonalazott problémák iránt.

A könyv a tudomány még csupán gyerekcipőben járó, de így is je-

lentős eredményeket (más nézőpontból: beláthatatlan következményeket) ígérő ágát, a biotechnológiát teszi tüzetes vizsgálat tárgyává. Az emberekben mindig is munkált a vágy önmaguk átformálása és megújítása iránt; a biotechnológia a korábbi kulturális eszközöknél jóval radikálisabb változásokat tesz lehetővé. Fukuyama szerint nem kell kódos jóslatokba bocsátkoznunk a génmanipulációt illetően, hiszen a szervátültetés, az élet mesterséges meghosszabbítása vagy a személyiség kémiai úton történő átalakítása (lásd a Prozac-hoz hasonló antidepresszánsokat) már így is rendelkezésünkre áll. Nincs messze az idő, amikor a tudomány segítségével szebbek, egészségesebbek és boldogabbak lehetünk – de egyben kevésbé *emberiek*.

Fukuyama (ezúttal a szokásosnál sötétebb) szemüvegén keresztül immár reális lehetőségnek tűnik Aldous Huxley *Szép új világa* vagy Nietzsche látomása az embert fölülmúló emberről. A testi-lelki folyamatokba való beavatkozás megváltoztathatja az állampolgárok vágyait, attitűdjeit és viselkedését, átformálva ezáltal megszokott társadalmi berendezkedésüket is. Vajon valóban véget ér az emberi történelem, átadva helyét egy új, „poszt-humán” eseményornak? Fukuyama arra mutat rá, hogy minden eddiginél szigorúbb állami és nemzetközi szabályozással kell elejét vennünk a

tudományos fejlődés nem kívánt következményeinek. Ezzel pedig (talán akaratán kívül) azt demonstrálja, hogy a fejlett demokráciák rendje jóval sebezhetőbb és törékenyebb annál, mint azt bizonyos sikerkönyvek szerzői feltételezik.

PÁPAY GYÖRGY

(Fordította Tomori Gábor, Európa Kiadó, Budapest, 2003, 341 oldal, 2400 Ft)

WILLIAM BANGERT:

A jezsuiták története

Épp a történetiség az egyik olyan szempont, amely *A jezsuiták történetében* meghatározó. Így van ez, annak ellenére, hogy William Bangert mind a történetfilozófiát, mind a hermeneutikát mellőzi a rend történetének egybegyűjtésekor. A jezsuiták története egy olyan történet, amely több társadalmi tényező történetét foglalja magában, folyamatosan egybenyitja a világi és egyházi struktúrák fejlődését, egyszerre alakuló és alakító. Nem választható el az egyes korok szellemi áramlataitól sem. Az egyén–család–közösség, valamint a test–szellem–lélek kilencosztatú kölcsönhatása érvényesül minden egyéni életben, így a jezsuitákéban is, ami a rend egészében oldódik fel. Ebből a kölcsönhatásrendszerből emelkednek ki bizonyos